

Jan Lhoták

Mezi dvěma decenálními recesy

K daňové politice Marie Terezie v Čechách v letech 1748–1775

Between Two Ten-Year Compacts: Maria Theresa's Taxation Policy in Bohemia, 1748–1775

■ **Abstract:** This study examines the taxation policy of Maria Theresa as evidenced by the situation in Bohemia. A fundamental measure that opened the way for subsequent developments was the passing of the ten-year compact (or "Rezess", as it was known), by the Bohemian parliament in 1748. This law guaranteed a fixed total tax contribution (5,488,155 guilders, 58 crowns) in return for a guarantee that the empress would not demand extra levies, even in the event of war. With the outbreak of the Seven Years' War, however, the situation changed and in 1756 demands were made for exceptional taxes, military recruits, loans to the state budget, etc. Meanwhile the guarantee of a fixed total tax under the ten-year compact continued to apply. The Treaty of Hubertusburg (1763) brought no relief, as Maria Theresa asked parliament to approve not only an extension of the compact for the following military year, but new exceptional taxes and the reimposition of certain existing indirect taxes. These obligations, together with an increased tax burden in rural communities, remained in place until 1775, when a new ten-year compact was negotiated that lasted until 1789.

■ **Keywords:** Maria Theresa; Friedrich Wilhelm Haugwitz; ten-year compact; tax; Bohemia; tax burden

■ **Klíčová slova:** Marie Terezie; Friedrich Wilhelm Haugwitz; decenální reces; daně; Čechy; berní zatížení

■ **Kontakt:** Katedra historických věd FF ZČU – jan.lhotak@seznam.cz

Pokud by se v dlouhém období vlády Marie Terezie měly označit nejvýznamnější momenty její berní politiky v Čechách,¹ jistě by volba bez většího zaváhání padla na dva pojmy, navzájem neodmyslitelně spojené: tereziánský katastr a decenální reces. Zatímco problematice katastrální již byla věnována domácím badáním poměrně značná pozornost,² představuje decenální reces spíše učebnicový pojem bez konkrétní nápl-

¹ Samozřejmě lze jen obtížně mluvit o výlučně „české berní politice“ Marie Terezie a je potřeba vnímat pojem v širších souvislostech. K nim přehledně Peter Georg Muir DICKSON, *Finance and Government under Maria Theresa 1740–1780* I–II, Oxford 1987 (s odkazy na další literaturu). V obecném kontextu Konrad SCHÜNEMANN, *Die Wirtschaftspolitik Josephs II. in der Zeit seiner Mitregentschaft*, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 47, 1933, s. 13–56; Bernhard HACKL, *Die staatliche Wirtschaftspolitik zwischen 1740 und 1792: Reform versus Stagnation*, in: Helmut Reinalter (ed.), *Josephinismus als Aufgeklärter Absolutismus*, Wien – Köln – Weimar 2008, s. 191–271. Nelze přehlédnout ani práce Franze MENSI, *Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740*, Wien 1890; Adolf BEER, *Die Staatsschulden und die Ordnung des Staatshaushaltes unter Maria Theresia*, Archiv für österreichische Geschichte 82, 1895, s. 1–135; TÝŽ, *Das Finanzwesen der Monarchie*, in: Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740–1748 I, Wien 1896, s. 197–297; Jean BÉRENGER, *Finances et absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris 1975.

² Josef PEKAŘ, *České katastry (se zvláštním zretelem k dějinám hospodářským a ústavním)*, Praha 1932; Emil HRADECKÝ, *Tereziánský katastr. Rozbor fondu*, Sborník archivních prací 6, 1956, s. 105–135; Aleš CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrech (1700–1750)*, Sborník Ná-

ně, ačkoliv dalece přesáhl svou původně proklamovanou desetiletou platnost a stal se konstantou ve výši daňového zatížení Čech v dlouhém období let 1748–1789. Prvním recesem z roku 1748 se zabýval podrobněji před více než 100 lety Josef Pekař,³ jenž se soustředil hlavně na procedurální záležitosti spjaté s modelováním jeho konečné podoby. U druhého desetiletého recesu z roku 1776 byl nepoměrně stručnější,⁴ protože již šlo o vnější okraj jím vymezeného tématu. Nebude proto jistě samoučelné věnovat těmto otázkám znovu pozornost a pokusit se přehlédnout dlouhé období vlády Marie Terezie komplexněji.

I

Všeobecně očekávaný mír v prvních měsících roku 1748 vítali obyvatelé Čech nejen kvůli složení zbraní a ukončení válečných béd a násilí, ale i s očekáváním zmírnění daňového šroubu. Ne, že by se před slezskými válkami považovalo berní břemeno za lehké,⁵ ale osm válečných let bylo vskutku vyčerpávajících, a jestliže v roce 1739 činil státní dluh monarchie 39 000 000 zl., bylo to v roce 1748 již přes 116 000 000 zl.⁶ O to větší rozčarování muselo nastat, když se Vídeň nechala slyšet, že válečnou úroveň daní bude chtít zachovat ještě po deset následujících let. Ve vládních kruzích panovala shoda v tom, že Prusko bude aspirovat na ovládnutí Čech a Moravy a že bude nutné vydržovat stálou armádu o více než 100 000 mužích. A jestliže se na vojenská vydání v roce 1747 potřebovalo 13 221 301 zl. ze všech dědičných zemí,⁷ spatřoval autor návrhu Friedrich Wilhelm Haugwitz jako adekvátní sumu 14 000 000 zl., ovšem se zásadní podmínkou, že zemím bude odňata úhrada naturálních vojenských výpomocí (výlohy za povolování rekrutů a rimont, příspěvky na kvartýry, opatrování stravy pro vojsko a koně při pochodech, placení příprže).⁸ Haugwitzův návrh Marii Terezii imponoval (ostatně již v roce 1747 byl prosazen ve Slezsku, Štýrsku, Korutanech a Kraňsku) a uložila jednat o něm s českými a moravskými stavy v souladu s jejich odvěkými zemskými a stavovskými

rodního muzea 23, 1969, č. 4–5; Aleš CHALUPA et al. (ed.), *Tereziánský katastr. Rustikál I–II*, Praha 1964–1966; Pavla BURDOVÁ et al. (ed.), *Tereziánský katastr český III. Dominikál*, Praha 1970. Ze zahraničních prací srov. Bernhard HACKL, *Die Theresianische Steuerrektilifikation in Ober- und Innerösterreich 1747–1763. Die Neuordnung des ständischen Finanzwesens auf dem Sektor der direkten Steuern als ein fiskalischer Modernisierungsprozess zwischen Reform und Stagnation*, Frankfurt am Main 1999.

³ J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 145–198. Sám termín reces je přirozeně staršího data a označuje dohodu panovníka se stavy ve finančních záležitostech. S konkrétními příklady A. BEER, *Das Finanzwesen der Monarchie*, s. 239.

⁴ J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 271–272.

⁵ Srov. charakteristiku otištěnou J. PEKAŘEM, *České katastry*, s. 159.

⁶ P. G. M. DICKSON, *Finance and Government II*, s. 108.

⁷ Quantum militare činilo 9 208 586 zl. (z toho Čechy 2 580 000 zl.), majetková daň 2 010 666 zl., příspěvek na zimní kvartýry vojska dlečím mimo zemi 181 602 zl., rekrutí a rimonta 2 624 661 zl. (české země 1 434 802 zl.), příprže 371 564 zl. (podrobněji J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 150–151; k celkovému rozpočtu monarchie tamtéž, s. 174–175).

⁸ A. BEER, *Die Staatsschulden und die Ordnung*, s. 88–116 (text Haugwitzova návrhu finanční reformy). Jak uvádí Josef PEKAŘ, *České katastry*, s. 151, Haugwitz považoval za zlořád především skutečnost, že ze sněmem schválené částky se na vojenskou kontribuci armádě fakticky dostal jen její díl (tamtéž, s. 162).

právy.⁹ Haugwitz začal v únoru 1748, a když si v Praze i Brně vyslechl postesek, proč se oběma zemím nedostalo štěstí být prvou zemí přijmuvší jeho systém, nemusel o výsledku pochybovat. Čeští stavové nepochybně nechtěli císařovnu příliš provokovat a za její benevolentnost spojenou se stavovským holdováním Karlu Albrechtovi roku 1741 byli ochotni přinést určité oběti. Dne 21. března Marie Terezie předložila rezoluci decennálního recesu českému zemskému sněmu, jenž si zvolil komisaře tlumočící přímo ve Vídni stavovské podmínky přijetí recesu: v zásadě se zúžily na převzetí nápojové dávky, návrat pražských Židů, jejichž odchod finanční rovnováže Českého království velmi uškodil,¹⁰ zrušení malého ungeltu a povznesení commercia redukcí vnitrozemských cel. V reskriptu z 10. června 1748 císařovna komisařům předložila definitivní podobu recesu. Prezentovala ho jako ulehčení a především jako opatření saturující v jedné nepřekročitelné sumě veškeré finanční potřeby státu. Nešlo nesporně o irelevantní argumenty. Zkušenost slezských válek z let 1740–1748 stavům jistě v živé paměti uchovala celou řadu mimořádných požadavků, které stát v důsledku vysokých válečných vydání potřeboval, ať již šlo o půjčky (*subsidia*), nejružnější mimořádné daně i požadavky pro armádu. Sami stavové si přitom uvědomovali, že právě stavění rekrutů, přesuny vojsk a kvartýrování řadové kontribuenty nejvíce decimuje,¹¹ takže jim zvýšení daní výměnou za konec těchto naturálních výdajů na armádu přišlo velmi výhodné. I proto císařská garance, že po dobu platnosti recesu Čechy nebudou muset stavět žádné rekruty a rimenta ani jinak dotovat armádu, neboť všechny výlohy převezme stát,¹² nemohla zůstat bez pozitivní odezvy. Benefitům přitom ještě nebyl konec: přinejmenším po dobu platnosti recesu mohli v Čechách pobývat císařovnou dříve vypovězení Židé, stavové převzali několik daní a naopak další daně přestaly. Haugwitz vyšel vstříc i letitému volání stavů příslibem, že se v Čechách zvýší počet dislokovanych pluků ze tří a jednoho dělostřeleckého na 15 pěších pluků a tři pluky jízdy, tj. právě tolik, kolik kryje kontribuce plynoucí z Čech.¹³ Nevnímalo se to pozitivně jen ve smyslu vojensko-strategickém a bezpečnostním, ale též ekonomickém. Pokud se poté ještě vyskytly pochybnosti, stále tu bylo uklidňující vědomí omezené platnosti recesu, jež garantovala restauraci stávajících poměrů. Byla tudíž jistota, že do budoucna nijak neutrpí odvěké stavovské právo povolovat berně. Za těchto okolností stavové decennální reces odsouhlasili a 30. července 1748 bylo formulováno jeho konečné znění, jež bylo in extenso vtěleno do sněmovních artikulí.¹⁴ Reces v příštích 10 vojenských letech, tzn. od 1. listopadu 1748 do 31. října 1758, ukládal Českému království 4 200 000 zl. na quantu militare a 1 070 488 zl. 44 kr. na camerale, dohromady tedy 5 488 155 zl. 58 kr. Jen kosmetickým doplňkem bylo další odvádění pachtovného vídeňské městské bance za masný krejcar

⁹ Valentin URFUS, *K finanční pravomoci českého sněmu v druhé polovině 17. století*, Právněhistorické studie 15, 1971, s. 95–114; Jiří DAVID, *Zemská politika a státní finance na Moravě v 17. století*, Brno 2015. Disertační práce, Historický ústav FF MU. V kontextu správním srov. A. BEER, *Das Finanzwesen der Monarchie*, passim; Ludmila KUBÁTOVÁ, *K otázkám ústřední a české zemské finanční správy v 16.–19. století*, Sborník archivních prací 25, 1975, s. 95–142.

¹⁰ J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 172.

¹¹ Artikulové sněmu království Českého 1748/1749, pag. XXI–XXII.

¹² Artikulové sněmu království Českého 1748/1749, pag. XXX–XXXII; J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 167.

¹³ J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 151, 159, 167, 169.

¹⁴ Artikulové sněmu království Českého 1748/1749, pag. XX–XLVIII.

(*Fleisch-Kreutzer*) ve výši 132 222 zl. 13 kr. 2 d. a tabáčního (*Tabak-Geld*) 134 129 zl. 54 kr. U obojího se opět výslovně garantovala neměnná výše,¹⁵ ačkoli se nezapočítávaly do vlastního kvanta uloženého recesem. To bylo rozděleno tak, že poddanské obyvatelstvo platilo 3 500 000 zl. z quanta militaris a celé camerale, zatímco vrchnosti 700 000 zl. svého extraordinárního podílu. Šlo však pouze o ideální stav, protože do těchto čísel bylo započteno též Chebsko, které se podle starších úmluv podílelo na české kontribuci jednou setinou. Po jejím odečtu tak na Čechy zbývalo fakticky 5 217 783 zl. 50 kr. Na poddané vycházelo 3 180 000 zl., a to bez perspektivy tuto částku navýšit: císařovna ve věci repartování sice nestanovila stavům určitější pravidla, ale vymínila si, aby na jednoho berního osedlého bylo uvaleno ordinarium v maximální roční výši 60 zl. Vzápětí dodala klíčovou záruku, že „přes to recessirované quantum [...] žádné jiné postulatium, ani in camerali neb contributionali, totiž dona gratuita, další z jmění, turecká, z hlav neb jiná sbírka, itinerarium, fortificationum, na poviján, dary svatební a jakýmkoli jménem taková postulata jmenována býti mohou, pod jakýmkoli fochem, buďto v čas pokoje nebo vojny neb v jiných okolostojícnostech na naše království České uvalováno nebylo“¹⁶. Neméně podstatný byl závazek, že během platnosti decenálního recesu země nebude muset hradit škody vzniklé potenciální válkou, neúrodou či epidemií a především, že po uplynutí 10 let Čechám na daních uleví.¹⁷

Stavové pochopitelně nepřijali reces impulzivně či nekriticky, jeho cifry naopak podrobili podrobné ekonomické rozvaze. Konečně, při modelování budoucího ekonomického výhledu mohli pracovat s poměrně jednoznačnými ciframi. Decenálním recesem zvýšil stát svůj daňový požadavek vůči Českému království nominálně o 1 000 000 zl., poněvadž se však vzdal daní v úhrné výši kolem 700 000 zl., žádal navíc fakticky toliko 300 000 zl.¹⁸ Sami za sebe měli stavové o svém břemenu jasno i díky garantované nehybnosti ordinaria – extraordinarium mohlo dosáhnout maximálně čtvrtiny ordinaria, tzn. 795 000 zl. Proto, aby docílili úhrady zbývajících 1 387 574 zl., od samého počátku jednání tolik naléhali na přenechání **mimořádné nápojové dávky**.¹⁹ Přestože jim bylo vyhověno a navíc jim byl přepuštěn i **masný krejcar** (*Fleisch-Kreutzer*), **hudebné** (*Musical-Impost*) a výnos úřadu hor viničných, zbývalo stále obstarat každoročně 827 000 zl. S novým vojenským rokem 1749 se tudíž rozhodli pro zvýšení příjmů do zemské pokladny vypsáním nových daní. V prvé řadě to byla **adminikulární kolekta**, tj. pomocná sbírka dosud vypisovaná zemí pro úhradu paušálu majetkové daně a tvořená vlastně souborem hned několika daní – předně nákladu na sládky (*Mälzeranlag*), daně z kapitálů a mezd zdaňující lékaře, právníky, dvorské a vrchnostenské úředníky, dále daň od mlynářů podle počtu mlýnských složení, papírníků a od ovčáckých mistrů z počtu držených i pronajatých zvířat. Druhým pomocným pilířem bylo zavedení **kolkování papíru, karet a kalendářů**, které místodržící uvedli v život

¹⁵ Artikulové sněmu království Českého 1748/1749, pag. XXXIV. Původní výše masného krejcaru obnášela 140 000 zl., byla ovšem ponížena o částku vypadající na Kladsko (4 666 zl. 40 kr.) a zemské židovstvo (3 111 zl. 6 kr. 4 d.). Tabáčné v původní výši 150 000 zl. bylo ze stejných důvodů poníženo o 5 000 zl. (Kladsko), 3 333 zl. 20 kr. (Židé) a 7 536 zl. 46 kr. (roční zemský ekvivalent).

¹⁶ Artikulové sněmu království Českého 1748/1749, pag. XXIX–XXX, XLVII.

¹⁷ Artikulové sněmu království Českého 1748/1749, pag. XLVI.

¹⁸ J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 176.

¹⁹ Tamtéž, s. 165.

patentem z 5. prosince 1748²⁰ (stát si nad organizováním této nepřímé daně zachovával určitý dohled, ztělesněný především patentem z 22. června 1759). Ryze marginální význam mělo zřízení poplatku za večerní průchod a průjezd pražskými městskými branami, tzv. **sperrkreuzer**. Ten nejpodstatnější vklad však zajistila stavovská **přirážka na sůl** ve výši 1 zl. 30 kr., jež skýtala perspektivu získat ročně až 450 000 zl.²¹

Josef Pekař shrnul decenální reces konstatováním, že „nezvýšil na rozdíl od předchozích let válečných skutečná berní břemena“. Současně kladně hodnotil skutečnost neměnitelnosti kvóty, úlevu od stavění rekrutů i rimont a okolnost, že dislokací většího počtu vojska v Čechách zůstávala dobrá polovina quanta militaris doma.²² Toto tvrzení však pojal spíše teoreticky. Zvýšení (přinejmenším nominální) oproti předchozím válečným létům tu bylo a nelze tvrdit, že by pro běžného kontribuenta bylo přijetí recesu neviditelné. Přestaly ho jistě obtěžovat konkrétní náklady na doplňování, přesuny a ubytování vojska (což ovšem vyplývalo i z prostého faktu uzavření míru), avšak finanční požadavky s nimi spojené se přesunuly do berní osedlosti a tato se částečně zvýšila. Ve vojenském roce 1748 vycházelo na jednoho osedlého 56 zl. 57 kr. 1 113/128 d., do kterého sumy byly započteny náklady na reluici rekrutů a rimont. Skutečná částka byla ovšem ještě vyšší s ohledem na in natura postavené rekruty a rimonta, ubytování vojáků, odvod naturálií, přípřeže apod. Tyto cifry měl Haugwitz k dispozici, počítal s nimi při určení konečných výdajů na armádu za vojenský rok 1747 a následně jich použil ke stanovení příslušného požadavku,²³ jehož výsledkem byla sazba 60 zl. za jednoho berního osedlého počínaje vojenským rokem 1749. Výraznější úlevu reces nesjednal ani po stránce lidské, odstraněním povinnosti stavět zemské rekruty neustalo verbování a tolik obávané rekrutýrky. Jinak řečeno, decenální reces prodloužil platnost vysokých daňových požadavků vyvolaných válkou i na mírové období. Stavové, jakkoli upozorňovali na pauperizaci svých poddaných, podstatněji poškozeni nebyli, jejich povinnost obnášela extraordinarium ve výši 700 000 zl. a podíl na masném krejcaru a tabákovném, což bylo fakticky méně než během války. Na poddané a měšťanské kontribuenty zato čekalo na quantu militaris 3 500 000 zl., dále 1 070 488 zl. 44 kr. na camerale a podíl na masném krejcaru a tabákovném. Stavové však přece jen utrpěli vážné šrámy. Císařovna, netajíc se vůči nim svým rezervovaným vztahem, se v letech 1749 a 1763 postarala o jejich systematické vytlačení z výkonu politické moci v Čechách.²⁴

II

Prvá léta platnosti recesu nedávala důvod myslet si, že by Marie Terezie nechtěla svému slovu dostát, a za osm vojenských let 1749–1756 neplynulo ve prospěch státu nic

²⁰ NA Praha, Sběrka patentů, inv. č. 1290.

²¹ Podrobně František GABRIEL, *Obchod se solí v Čechách v době od 17. do počátku 19. století*, Praha 1967 (= Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, ročník 77, sešit 12), s. 43–48.

²² J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 181nn., 316.

²³ Ke struktuře Haugwitzem pojatých položek srov. J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 150.

²⁴ Míněno je tu samozřejmě zrušení české dvorské kanceláře a vyloučení českých stavů z politické správy při zřízení zemského gubernia. Blíže František ROUBÍK, *K vývoji zemské správy v Čechách v letech 1749–1790*, Sborník archivních prací 19, 1969, s. 44, 75.

víc, než co bylo sjednáno decenálním recesem. Jasně patrná snaha byla i v otázce dislokace armády, proponovaná Haugwitzem. Do roku 1756 se v Čechách nalézalo již 14 pěších pluků, další dočasně přibýly po sedmileté válce.²⁵ Znamenalo to stálou přítomnost více než 32 000 osob²⁶ stojících ročně 2 160 984 zl.²⁷ Dílčím způsobem podmínky transformovali pouze stavové, především pod vlivem odporu vůči zdražené soli. Hned od 1. ledna 1750 se vrátili k původní ceně 5 zl. 40 kr. za soudek, přičemž na císařovně dosáhli svolení k přírážce 30 kr. z každého soudku, kterou užíli pro placení zvýšené mimořádné nápojové daně z piva.²⁸

Potíže ovšem nastaly se začátkem sedmileté války, jež habsburskou monarchii vtáhla do spirály vysokých výdajů. Navzdory příslibu, že na Čechy nebude uvalováno nic nad rámec recesu ani v případě války, získala Marie Terezie již ve druhé polovině roku 1756 od českých stavů úvěr 3 000 000 zl. s 5% úrokem.²⁹ Určitou dodatečnou omluvou, podtrhující závažnost situace, snad mohlo být, že se hned počátkem války vojska usadila na zimní kvartýry v Čechách a že válečná konfrontace s Fridrichem II. od dubna 1757 probíhala přímo na českém území. Pro vrchnosti to nebyl šťastný rok, neboť od 1. listopadu 1756 bylo uvedeno v platnost exaequatorium dominicale, jež rázem zvedlo výši extraordinaria na 1 601 409 zl. 23 kr. 3 d. V rozporu se všemi někdejšími ujištěními císařovny se Čechům uložilo postavit 2375 rekrutů. S vojenským rokem 1758, jenž byl posledním v rámci decenálního recesu, se nové požadavky stupňovaly: navzdory garancím o neprolomitelnosti částky 5 488 155 zl. 58 kr. byl schválen donativ (*subsidiu praesentaneum*) od vrchností 1 844 852 zl. 44 kr. 3 d., mezi vrchnosti a poddané se v poměru 1 : 2 rozepsal povoznický příspěvek. Stavění rekrutů již bylo automatické, císařovna uložila Čechům 4751 mužů. S 1. listopadem 1758 nastala poněkud paradoxní situace – reces vypršel (a s ním i všechny závazky panovníka), avšak stavové byli ve sněmovní propozici s odvoláním na zkrocení nepokojného pruského císaře, dychtícího panovat, požádání, aby odsouhlasili „všechny ty platy a daně na ten nastávající 1759. militární rok, které jsou oni v čas desíletního ustanovení vybejvali“. Podle císařovny „přítomné vojenské běhy nepřipouštějí“ ulehčení, čímž odůvodnila opuštění příslibu o snížení daní po skončení recesu. Stavové však propozici schválili překvapivě

²⁵ Pluk č. 1 (1749, od 1765), č. 4 (od 1752), č. 8 (od 1752), č. 10 (od 1752), č. 11 (od 1752), č. 12 (1748, od 1763), č. 15 (od 1763), č. 17 (od 1755), č. 18 (od 1763), č. 20 (1752, 1755, od 1779), č. 21 (od 1763), č. 25 (od 1752), č. 27 (1753–1763), č. 28 (od 1771), č. 29 (od 1751), č. 31 (1748–1763), č. 33 (1751–1769), č. 34 (1763–1775), č. 35 (od 1763), č. 36 (od 1748), č. 37 (od 1753), č. 42 (od 1748), č. 47 (1745, od 1766), č. 52 (1749–1750), č. 54 (1732, 1748, od 1766), č. 57 (od 1766), č. 59 (od 1752). Srov. Alphons WREDE, *Geschichte der k. und k. Wehrmacht I*, Wien 1898, passim. Do roku 1780 se jejich počet zredukoval na 14. Přehled včetně příslušných verbovacích okresů podává Hermann MEYNERT, *Geschichte des Kriegswesens und der Heeresverfassung in der österreichischen Monarchie vom Tode des Kaisers Leopold I. bis auf die gegenwärtige Zeit*, Wien 1854, s. 16. S chybami též *Vojenské dějiny Československa II. 1526–1918*, Praha 1986, s. 241.

²⁶ Počítám s ideálním stavem 2300 osob na jeden pluk. K nákladům na udržování vojska na základě předpisů ze 40. let 18. století Andrej ROMANÁK, *Způsob zásobování a ubytování vojska v Čechách v období války o dědictví habsburské*, Historie a vojenství 41, 1992, s. 128–154.

²⁷ Podle údajů z roku 1740 náklady na pěší pluk o 2300 mužích činily měsíčně 12 863 zl., jezdecký pluk cca 10 000 zl. Blíže *Oesterreichischer Erbfolge-Krieg 1740–1748 I/1*, Wien 1896, s. 387, 409.

²⁸ Reskript z 24. ledna 1750 (J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 180; F. GABRIEL, *Obchod se solí v Čechách v době od 17. do počátku 19. století*, s. 45–46).

²⁹ Artikulové sněmu království Českého 1757/1758, pag. XIII–XXII.

rychle, soudě i podle jen stručného komentáře, kterým ho doprovodili v artikulích.³⁰ A v intencích decenálního recesu se postupovalo dále. Již na vojenský rok 1760 sice stavové zdůrazňovali potřebu ulehčení, ale pod dojmem válečných událostí si netroufli odporovat a snášeli předložené požadavky s očekáváním, že s koncem války musí přijít obrat k lepšímu. Válka přitom přinášela požadavky vskutku vysoké. Prakticky pravidelnými se staly půjčky, od vojenského roku 1759 naturální dodávky a mimořádné daně v čele s **dědickou daní** (*Erbsteuer*) a **mimořádnou válečnou daní** (*Kriegs-Beisteuer*). Hned od roku 1756 se vydávaly zemské (stavovské) obligace, úročené pěti procenty.³¹ Viděno strukturálně, vydání z Čech tvořila ze 43 % řádná kontribuce, 13 % mimořádné daně a zbývajících 44 % úvěry v hotových penězích, naturáliích a obligacích.³²

Plejáda nejrozličnějších požadavků se projevovala rychlým růstem kontribučních nedoplatků. Za vojenský rok 1759 a 1760 činily za Čechy 427 013 zl. a situace se nelepšila, neboť za dva první kvartály roku 1761 se jen v rámci quanta militaris dluhovalo 626 138 zl. 14 kr.³³ Stavby to vysvětlovaly především mimořádnými povinnostmi a zatěžováním neúnosnými příprahami a důrazně apelovali na císařovnu, aby tato vydání finančně kompenzovala. Když se později zpětně ohlíželi za těžkými lety 1756–1763, neodpustili si poznámku, že v tomto intervalu z Čech odplynula ve prospěch státu suma dvojnásobná a že se celkové škody způsobené přítomností armád budou likvidovat částkou 16 000 000 zl.³⁴ Dalších 11 000 000 zl. činily vlastní pohledávky země u státu (tzv. *supererogata*).³⁵ Na jejich umoření za celou válku do Čech neodplynul jménem bonifikací za rekruty, přípreže či kvartýrování jediný zlatý,³⁶ teprve v roce 1763 Marie Terezie vyslyšela volání stavů – nejprve rezignovala na další splácení půjčky počínaje vojenským rokem 1764³⁷ a konečně kompenzovala alespoň polovici nákladů za přípreže.³⁸ Císařovno mlčení ohledě splácení *supererogata* bylo vnímáno o to citelněji, že si kontribuenti nemohli bonifikacemi nijak pomoci při plnění vysokých daňových požadavků.

Vysokým vydáním měla ulehčit vnitřní půjčka, ale nově nikoliv individuálně od jednotlivých zemí, ale formou kolektivní garance stavů všech dědičných zemí. Dne 25. června 1761 se stavové českých a rakouských zemí usnesli převzít záruku za 18 000 000 zl. státního dluhu. V praxi to znamenalo, že roku 1759 postátněná vídeňská městská banka vydala dluhopisy úročené šesti procenty. Dluhopisy znějící na 25 a 100 zl. v celkové hodnotě 7 000 000 zl. se nazývaly platební (*Zahlungs-Obligationen*), neboť se s nimi dalo platit jako s kovovými mincemi. Jejich splacení se garantovalo do pěti let. Dluhopisy znějící na 250, 500 a 1000 zl. v celkové hodnotě 11 000 000 zl. se nazývaly půjčkovými (*Darlehens-Obligationen*). Úroky se u platebních dluhopisů odváděly

³⁰ Artikulové sněmu království Českého 1758/1759, pag. XV–XVI.

³¹ A. BEER, *Die Staatsschulden und die Ordnung*, s. 15.

³² P. G. M. DICKSON, *Finance and Government* II, s. 389.

³³ Artikulové sněmu království Českého 1760/1761, pag. L.

³⁴ Tvrdily to alespoň stavy na jednání sněmu 1763/1764 (Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. XXI).

³⁵ Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. XXVIII.

³⁶ Artikulové sněmu království Českého 1762/1763, pag. XLIX.

³⁷ Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. XXXI.

³⁸ Artikulové sněmu království Českého 1762/1763, pag. LII.

ročně, u půjčkových pololetně. Při této příležitosti se vystavovaly úrokové listy (*Interessenscheine*), které rovněž sloužily k platbám a přijímaly je rovněž všechny kontribuční pokladny.³⁹ Odběr půjčkových dluhopisů byl však minimální, takže se patentem z 3. května 1762 z jejich emise převedlo 3 000 000 zl. mezi dluhopisy platební. Bezprostředně poté se patentem z 15. června 1762 podle starších návrhů prezidenta dvorské komory Ludwiga Zinzendorfa⁴⁰ uvedly v život papírové peníze (*Banco-Zettel*), vydané vídeňskou městskou bankou v celkové nominální výši 12 000 000 zl. Šlo o bezúročné papírové peníze s časově omezenou platností, jimiž se platily z poloviny všechny daně a dávky a jež byly určeny na vedení války s Pruskem.⁴¹ Nešlo tu o inflační opatření,⁴² naopak bankocetle zajistily fisku částečnou úlevu. Jejich úspěch ostatně dokládala všeobecná obliba i poměrně rychlé stahování z oběhu (v roce 1770 již většina). Nedostatek financí však pochopitelně nemohly zcela vyřešit.

III

Po podpisu míru v Hubertusburgu dne 15. února 1763 bylo možné provést konečný účet za uplynulých sedm válečných let. Válka vyšla habsburskou monarchii na 260 000 000 zl., z toho 93 000 000 zl. odplynulo bezplatně.⁴³ Čechy nesly přes 77 000 000 zl.⁴⁴ Stát českým i rakouským zemím dlužil vysoké sumy na tzv. supererogatech, takže stavové proto jistě netrpělivě očekávali panovnické propozice do zemského sněmu na blížící se vojenský rok 1764. Četly se 12. září 1763. Císařovna uvedla, že „ačkoli [...] dle svého známo-mateřského smejšlení srdečně by přála, aby mohla po konečně následujícím navrácení pokoje věrným dědičným zemím a poddaným, jenž v skutečné vojné těžká břemena snášeli a soužení trpěli, v obyčejných daních nějaké ulevení poskytnouti nechati, pak pro tíži náramných dluhů nejvyšší pokladnice to ještě pro tenkráte tím méněji připouští“. Z tohoto titulu nejen že požadovala pokračování decenálního recesu, ale vznesla požadavek inkamerovat mimořádnou nápojovou daň. Obojí podala vlastně jako blaho pro „umdlívající“ Čechy, neboť z výnosu hodlala hradit právě toužebně očekávaná supererogata. Stavové reagovali očividně podrážděně a naplnili svými komentáři plných 73 stran sněmovních artikulí (pag. XIII–LXXXV), což již nikdy nebylo překonáno. Jistě to plně podtrhuje závažnost situace. Předně předhodili panovníci její závazek, že po skončení recesu dojde k povolení daňového šroubu a že ani v případě války nemůže dojít ke zvýšení státních požadavků.⁴⁵ Dále připomněli svou solidaritu s trpícími poddanými, kterým ulehčovali jejich obtížné postavení

³⁹ A. BEER, *Die Staatsschulden und die Ordnung*, s. 13–15. Srov. též Zbyněk SVITÁK, *Užívání bankovních obligací od roku 1759*, *Folia numismatica. Supplementum ad Acta Musei Moraviae* 26, 2012, č. 1, s. 13–19.

⁴⁰ K nim A. BEER, *Die Staatsschulden und die Ordnung*, s. 7–9.

⁴¹ A. BEER, *Die Staatsschulden und die Ordnung*, s. 16–17; Josef NOŽIČKA, *Hospodářský a měnový vývoj našich zemí*, Praha 1946, s. 131–134.

⁴² Julius SÉM, *Papírové peníze na území Československa 1762–1967*, Liberec 1967.

⁴³ S dalšími cennými údaji A. BEER, *Die Staatsschulden und die Ordnung*, s. 116–124.

⁴⁴ P. G. M. DICKSON, *Finance and Government II*, s. 389.

⁴⁵ *Artikulové sněmu království Českého 1763/1764*, pag. XX–XXI.

promíjením robot, vejrunků, nákupem osiva či potravin apod.,⁴⁶ zdůraznili zpustošení poddanských hospodářství válkou i usilovným sháněním peněz. Myšlenka inkamero- vat mimořádnou nápojovou daň je velmi rozčarovala, zvláště když bylo vrchnostenské pivovarnictví zdaněno v exaequatoriu dominicale.⁴⁷ Nedali proto jinak, než že schválí výši předepsanou decenálním recesem a k tomu 525 000 zl. „k shlazení c. k. pokladni- ce dluhů“, ovšem s varováním, že pouze na jeden vojenský rok.⁴⁸ Císařovna neslevila, reskriptem z 13. září 1763 „k vychování býti majícího ouplna citedlného vojska, pak postupného shlazení její pokladnice dluhů a pro polehčení těch od zemí a poddaných skrz tu dlouhou setrvalou těžkou vojnu“ vyslovila vůli inkamerovat českými stavy dosud ovládaný masný krejcar, adminikulární kolektu, mimořádnou nápojovou daň a k tomu vypsat nové daně – dobytčí přírážku, koňskou daň, úroční daň a dlužní daň.⁴⁹ Stavy reskript v této věci rozporovaly, zpochybňovaly relevanci i opodstatněnost ně- kterých daní.⁵⁰ Současně upozorňovaly, že nejspravedlivějším opatřením by bylo ob- starat částku jinde a ulevit českým kontribuentům na quantum militaris. Navzdory tomu ale v závěru téměř vše odsouhlasily.⁵¹ Uvolnily tak stavidla k tomu, aby násled- kem ztráty výnosu adminikulární kolekty „z hořko-neustálého potu chudého daní vy- bejvatele“ zvýšily požadavek na jednoho berního osedlého na historické maximum 66 zl. (ze stávajících 60 zl.). Na závěr připojily svá desideria, že odsouhlasené požadav- ky považují za mimořádné a že doufají v úhradu supererogat v hotovosti nebo alespoň ve stavovských obligacích s 5 % úroku.⁵² Aby toho nebylo málo, požádala Marie Terezie vrchnosti o donativ (*subsidium itinerarium*) 150 000 zl. na volbu a korunovací svého syna Josefa římskoněmeckým císařem.⁵³ Vědoma si válečného vyčerpání, doufala, že se bude opakovat situace z roku 1745, kdy jí na její vlastní korunovací bylo ochotně přispěno. Stavy souhlasily a v závěru ještě požádaly o sjednocení supererogat a boni- fikací do jedné sumy, kterou bude stát umořovat.⁵⁴

Nové daňové požadavky zastupovaly sféru přímých i nepřímých daní. Vesměs všechny se uvedly v život formou patentů ještě na přelomu let 1763 a 1764. Nejkritizo- vanější položkou byla bezesporu **dlužní daň** (*Schulden-, Klassensteuer*), ve své podsta- tě daň z hlavy, zatěžující prakticky všechno obyvatelstvo Čech ve 12 třídách se sazbou od 15 kr. do 100 zl. Stavové na hranici 100 zl. trvaly,⁵⁵ ale nemohly ustát stížnosti na nerovné zdanění, takže se patentem z 3. prosince 1764 za účelem objektivnějšího zda- nění dlužní daň napříště rozvrhovala do 24 tříd od 15 kr. do 960 zl.⁵⁶ Již podstatně úžeji vymezený berní základ byl předmětem **úroční daně** (*Interessen-Steuer*). Byla obdo- bou kapitálové daně a zdaňovala úroky ze zapůjčeného kapitálu. **Daň koňská** (*Pferd-*

⁴⁶ Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. XXIII–XXIV.

⁴⁷ Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. XXXIII–XXXIX.

⁴⁸ Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. XL–XLI.

⁴⁹ Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. XLII–XLIII.

⁵⁰ Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. XLVII–LVII.

⁵¹ Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. XLVI (upozornění), XLVII–LVII (rozporování).

⁵² Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. LXXVII.

⁵³ Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. LXXXI.

⁵⁴ Artikulové sněmu království Českého 1763/1764, pag. LXXXVIII–LXXXV.

⁵⁵ Artikulové sněmu království Českého 1764/1765, pag. XXXIV; Artikulové sněmu království Českého 1765/1766, pag. XXXVI–XXXVII.

⁵⁶ Supplementum codicis Austriatici VI, Wien 1777, s. 613–655.

-Steuer) zpoplatňovala jen obyvatelstvo největších měst – v Čechách Prahy, v dalších zemích Brna a Vídně. Citelnější dopad měla **dobyččí přírážka** (*Vieh-Aufschlag*), stavy vnímaná jako varianta masného krejcaru a v Čechách zavedená patentem ze 17. února 1764. Za porážku koně, vola, krávy či vepře se předepisovala kupujícímu hradit daň v řádu jednotek až dvou desítek krejcarů. Ve způsobu zdanění masného krejcaru, administrativní sbírky a mimořádné nápojové daně se změny nekonaly, avšak podstatná úprava nastala v cenách **solí**. Císařským reskriptem z 19. listopadu 1763 se od 1. ledna 1764 zvýšila cena za centnýřový soudek soli o 1 zl. 10 kr., tzn. na 7 zl.⁵⁷ Vrchnosti si svou ztrátu mohly (byť ilegálně) kompenzovat přírážkou k ceně, takže největší dopad měla úprava na poddaného, jenž neměl možnost zakoupit sůl jinde než u své vrchnosti (malobchodní prodej ve státních skladech byl povolen až v roce 1783).⁵⁸ Poslední změnou v rozsahu berní byl pacht **tabáčního výnosu** počínaje 1. lednem 1764.⁵⁹

Císařovna obhajoba požadavku udržet berně v intencích decenálního recesu se od samého počátku opírala o argument úhrady dlužených supererogat.⁶⁰ Situace tak měla vskutku paradoxní rozměr: peníze, které dlužil stát Českému království, se měly vracet z výnosu daní vypsanych ad hoc na české kontribuenty. Fakticky si tak vlastně svou pohledávku hradili sami. Nejvíce tím přirozeně trpěl řadový kontribuent. Samotnou inkameraci některých daní nevnímal, avšak naplno pocítil zvýšení berní sazby za jednoho berního osedlého i daně nově vypsané, jmenovitě dlužní daň, dobytčí přírážku a zvýšení ceny soli. O „znamenitosti a obtížnosti“ břemen vojenských let 1764–1775 netřeba pochybovat a lze prohlásit, že přinejmenším nominální výši představovalo éru nejvyššího zdanění poddanské půdy vůbec, mírněně snad jen pozvolna klesající hodnotou peněz.⁶¹ Do konstruování konkrétních číselných modelů se zde nemá kvůli nedostatku prostoru cenu pouštět, pouze ilustračně je zařazena tabulka mapující vývoj zatížení jednoho berního osedlého v rámci ordinaria a extraordinaria. Časově navazuje tam, kde končí tabulka publikovaná J. Pekařem.⁶²

Rok	Ordinarium	Extraordinarium	Rok	Ordinarium	Extraordinarium
1758	60 zl.	34 zl. 18 kr. 3 d.	1770	66 zl.	34 zl. 19 kr. 2 d.
1759	60 zl.	34 zl. 16 kr. 3 d.	1771	66 zl.	34 zl. 19 kr. 3 d.
1760	60 zl.	34 zl. 16 kr. 4 d.	1772	66 zl.	34 zl. 19 kr. 4 d.
1761	60 zl.	34 zl. 17 kr. 3 d.	1773	57 zl.	–
1762	60 zl.	34 zl. 18 kr.	1774	57 zl.	34 zl. 21 kr. 1 d.
1763	60 zl.	34 zl. 18 kr. 2 d.	1775	60 zl.	34 zl. 21 kr. 2 d.
1764	66 zl.	34 zl. 18 kr. 2 d.	1776	60 zl.	19 zl. 30 kr.
1765	66 zl.	34 zl. 18 kr. 2 d.	1777	60 zl.	19 zl. 30 kr. 5 d.
1766	66 zl.	34 zl. 17 kr. 1 d.	1778	60 zl.	19 zl. 30 kr.

⁵⁷ F. GABRIEL, *Obchod se solí v Čechách v době od 17. do počátku 19. století*, s. 45–46.

⁵⁸ Tamtéž, s. 48–53.

⁵⁹ *Artikulové sněmu království Českého 1763/1764*, pag. LXII–LXVIII.

⁶⁰ *Artikulové sněmu království Českého 1769/1770*, pag. XXII–XXIII.

⁶¹ Zdůraznil to již J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 269, 316.

⁶² J. PEKAŘ, *České katastry*, tab. XV. Jen pro úplnost nutno dodat, že stejným způsobem jako Pekař (ovšem pro časově omezenější interval) zpracoval data z artikulů rovněž A. BEER, *Das Finanzwesen der Monarchie*, s. 234.

1767	66 zl.	–	1779	60 zl.	19 zl. 30 kr. 3 d.
1768	66 zl.	34 zl. 17 kr. 5 d.	1780	60 zl.	19 zl. 30 kr. 2 d.
1769	66 zl.	34 zl. 19 kr.	1781	60 zl.	19 zl. 31 kr. 1 d.

Tab. 1: Vývoj sazby za jednoho berního osedlého v ordinariu a extraordinariu za léta 1758–1781

Poznámka: Výše sazby za berního osedlého je pro extraordinarium vypočtena jako podíl celkové sumy extraordinaria za celé Čechy a počtu osedlých v příslušném roce. Příslušné hodnoty jsou převzaty z repartičních seznamů (NA Praha, Repartiční seznamy).

„Nutkavé příčiny“, kterými se zdůvodňoval daňový systém fungující od vojenského roku 1764, nepřestaly být argumentem ani v těžkých letech hladomoru 1770 a 1771.⁶³ Zemský sněm 1770/1771 hořekoval nad těžkým osudem kontribuentů, kteří kvůli nekvalitnímu osivu z roku 1769 i vlhkému počasí roku následujícího měli velmi špatnou úrodu, takže musejí zahánět hlad porážkou a strávením tažného dobytka, což posléze vede k propuštění čeládky a celkové pauperizaci. Stavové si současně postěžovali, že poddaní berou jako automatickou povinnost, aby jim vrchnosti přispívaly půjčkami na osivo.⁶⁴ Nicméně i tentokrát toliko s každoročně vyslovenou výstrahou, že je to naposledy, stavové závazek decenálního recesu přijali.⁶⁵ Vyzvali však císařovnu, aby odvolala dlužní daň. Marie Terezie takovou variantu dementovala, avšak přislíbila vyplatit 1 000 000 zl. na starých supererogatech. Na vyšší vydání se totiž připravila, patentem z 1. srpna 1771 uskutečnila druhou emisi bankocetlí ve výši 12 000 000 zl. a za stejných podmínek jako roku 1762.⁶⁶ Kromě toho sérií normativů zakázala vyvážet obilí ze země.⁶⁷

Na vojenský rok 1772 již stavové na jakékoliv námitky rezignovali,⁶⁸ ovšem v srpnu 1772 deputovali u dvora o úlevu alespoň 500 000 zl. na ordinariu.⁶⁹ Císařovna se zachovala velkoryse a na vojenský rok 1773 české stavy skutečně požádala o částku o tuto sumu sníženou. Současně uhradila zbytek supererogat ve výši 1 290 983 zl. 40 kr.⁷⁰ a vrchnostem a poddaným zapůjčila 1 000 000 zl. splatných v následujících 28 letech.⁷¹ Následujícího roku hovořila znovu o „nutkavých příčinách“ zachování kontribuce. Opět sice ulevila na rustikální dani 500 000 zl.,⁷² avšak trvala na zachování všech daní z roku

⁶³ K charakteristice „hladových let“ srov. František ROUBÍK, *Relace císaře Josefa II. o jeho cestě do Čech, Moravy a Slezska r. 1771*, Časopis pro dějiny venkova 13, 1926, s. 102–119, a Lucie STEINBACHOVÁ, *Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771–1772*, Historická demografie 25, 2001, s. 101–129, a Lumír DOKOUPIL – Ludmila FIALOVÁ – Eduard MAUR – Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1996, s. 138–139. V obecnějším rozměru Josef KUMPF-MÜLLER, *Die Hungersnot von 1770 bis 1772 in Österreich*, Wien 1969.

⁶⁴ Artikulové sněmu království Českého 1770/1771, pag. XXXIII–XXXIV.

⁶⁵ Artikulové sněmu království Českého 1770/1771, pag. XXX.

⁶⁶ A. BEER, *Die Staatsschulden und die Ordnung*, s. 69–70; J. NOŽIČKA, *Hospodářský a měnový vývoj našich zemí*, s. 131–134.

⁶⁷ Jejich přehled in: *Archiv český* XXIV, Praha 1908, č. 508, s. 444–448.

⁶⁸ Artikulové sněmu království Českého 1771/1772, pag. XVII.

⁶⁹ Artikulové sněmu království Českého 1772/1773, pag. IV.

⁷⁰ Artikulové sněmu království Českého 1772/1773, pag. XX.

⁷¹ Artikulové sněmu království Českého 1772/1773, pag. XIX. Podrobnosti upravil reskript z 28. srpna 1772, srov. *Archiv český* XXIX, Praha 1913, č. 239, s. 530–535.

⁷² Artikulové sněmu království Českého 1773, pag. VI.

1763. Vojenský rok 1775 se tak již opět odehrál v intencích 4 200 000 zl. na ordinariu a 1 070 488 zl. na camerale. Na berního osedlého vycházelo znovu zlověstných 66 zl., teprve na intervenci stavů císařovna ulevila 320 206 zl. 7,5 kr., takže se podařilo po 11 letech vrátit na hodnotu 60 zl. Po takové úlevě měla tudíž dobrý argument, aby nijak neměnila systém z roku 1763.⁷³ Marie Terezie ho stále obhajovala potřebou uhradit dluhy vzniklé vysokými náklady za sedmiletou válku. Mimořádné daně prezentovala jako ochranu před navyšováním ordinaria. Vědomí nepochybného přetížení Českého království či dobovou formulací sněmovních artikulí „mateřská outrpnost“ tu však byly implicitně přítomné a neefektivnější cestou se stalo ulehčení v berním zatížení vrchnostenského a měšťanského piva a zjednodušení poměrně rozvinutého systému mimořádných daní, které stavy dlouhodobě kritizovaly. O podrobnostech a formě nové úpravy přijel do Prahy jednat Leopold Vilém Krakowský z Kolowrat, prezident dvorské komory a ministeriální bankodeputace, jenž se stavy domluvil konečnou podobu dohody, kterou následně Marie Terezie předložila 8. května 1775 jako sněmovní propozici v již osvědčené formě decenálního recesu. Byl podán samozřejmě jako blahodárné snížení berního zatížení vykoupením katastrální daně z dominikálního piva, zahrnuté do extraordinaria, a většiny daní z roku 1763, mimořádné nápojové dávky, dlužní daně, masného krejcaru a dobytčí přírážky. Jejich roční výnos, naposledy vyjádřený částkou 2 336 176 zl. 38 kr., na příštích 10 let nahradila pevná sazba quanta militaris 3 156 146 zl. 54 kr. a cameralis 1 000 000 zl.⁷⁴ Zmíněné daně se transformovaly do nové nápojové daně, jejíž výnos se očekával zhruba ve stejné výši a jejíž oficiální název se na ně ostatně sám odvolával: „Katastryrované pivní daně, masného krejcaru, poplatku z dobytka a klasovní daně vejkupní vloha a extraordinární nápojní daň“.⁷⁵ Výhodou bylo, že případný vyšší výnos plynul ze dvou třetin na srážku nápojové daně v následujícím vojenském roce.⁷⁶ Camerale sloužilo k úhradě supererogat (ve výši zrušené dobytčí přírážky) a umoření erárních dluhů, zbývajících 79 051 zl. 45 kr. mělo plynout do státní komorní pokladny.⁷⁷ Přínosným se zdálo být i to, že pokud by po 10 letech stavové decenální reces neprolongovali, měla se dobytčí přírážka obnovit až do úplného umoření supererogat. Naproti tomu prodloužení recesu mělo vést ke snížení nápojové daně ve výši výnosu dlužní daně.⁷⁸ A aby měl reces ještě větší atraktivitu, objevil se v devátém bodu závazek, jenž mohl vyvolat ironické nálady: „v celém času těch určitých desíti let, nechť My pokoje požíváme aneb v nějakou válku upadnem, ničehož nezměnití, tím méně prostředkem zmíněného recesu zdvižené vlohy katastrirovaného a jiného pivního extraordinarii, masného krejcaru, poplatku z dobytka a klasifikované dlužní daně zase uvéstí“. Odsouhlasený reces Marie Terezie uvedla v zákonnou platnost patentem z 16. srpna 1775.⁷⁹ Počínaje 1. listopadem 1775 se tak na 10 následujících let (tzn. do 31. října 1785) ustálilo quantum militare na částce 3 156 146 zl. 54 kr. následkem reluce

⁷³ Artikulové sněmu království Českého 1774/1775, pag. XXVIII.

⁷⁴ Artikulové sněmu království Českého 1775/1776, pag. VI–IX.

⁷⁵ Artikulové sněmu království Českého 1775/1776, pag. XXX, XXXV–XXXVI (patent z 16. srpna 1775).

⁷⁶ Artikulové sněmu království Českého 1775/1776, pag. XXXVII.

⁷⁷ Artikulové sněmu království Českého 1775/1776, pag. XLIII.

⁷⁸ Artikulové sněmu království Českého 1775/1776, pag. XXXIX–XL.

⁷⁹ Jeho text otištěn in: Artikulové sněmu království Českého 1775/1776, pag. XXX–XLIV. Srov. též v obou jazykových mutacích NA Praha, Sbírka patentů, inv. č. 1935.

extraordinaria vrchnostenských a městských pivovarů, dlužní daně, dobytčí přírážky a masného krejcaru. Jistě není překvapivé, že podmínky stanovené recesem z roku 1775 pokračovaly i po uplynutí smluvených 10 let a vydržely až do zavedení berní a urbaniální reformy Josefa II. počínaje 1. listopadem 1789.

Přehlédneme-li léta 1748–1775, jeví se daňová politika Marie Terezie na příkladu Čech jako koncepční a pokoušející se řešit problémy vysokého zadlužení efektivními opatřeními. Panuje v zásadě shoda v tom, že císařovna, respektive její kompetentní podřízení, v tomto ohledu konali zodpovědně a se ctí.⁸⁰ V intervalu 1748–1756 se poprvé od konce 17. století snižoval státní dluh⁸¹ a císařovna se snažila docílit objektivnějšího zdanění poddaných i vrchností, ačkoli efektivita tohoto opatření byla sporná a ztratila se v přívalu mimořádných požadavků vynucených sedmiletou válkou. Daňová politika se podle Haugwitzovy koncepce soustředila na udržování daňových břemen na úrovni válečné ekonomiky i v období míru, což byl účinný nástroj, jak obstát vůči svírající se dluhové pasti. Osvědčil se natolik, že se udržoval ještě v 70. letech. V postoji Marie Terezie a její pramalé ochotě dostát svým příslibům z roku 1748 lze spatřovat všudypřítomné politické taktizování, méně však již logickou reakci na bezprostřední ohrožení existence monarchie, poněvadž účast v sedmileté válce vyplynula z poněkud odlišné situace než předchozí dvě slezské války, kde by tento argument měl větší váhu. Císařovnin přístup k celé věci je na jednu stranu pochopitelný. Jen obtížně mohla vzniklé dluhy krýt novou půjčkou ze zahraničí, uvrhlo by ji to do ještě komplikovanější dluhové spirály, nehledě k tomu, že ochota cizozemských věřitelů nebyla nijak valná a finanční situace monarchie se zvláště na sklonku sedmileté války jevila doslova kritickou. Hledání vnitřních rezerv tak nepochybně bylo oprávněné a neomezovalo se jen na bezduché zvyšování daní a rozšiřování jejich výčtu (připomenout lze vedle již vzpomenutých dvou emisí bankocetlí kupř. všeobecné snížení úrokové míry u bankálních, kamerálních a stavovských obligací na 4 %).⁸² Mnohá opatření šla však evidentně proti zájmům nejpočetnější skupiny daňových poplatníků, kteří v dobovém diskursu stavů i císařovny sloužili jako rozhodný argument, ale fakticky byli vždy neochvějným zdrojem i krajních berních požadavků. Slovy Josefa Pekaře „nejtěžší daně nesla poddanská půda česká v době Marie Terezie“.⁸³ V konkrétním případě se nabízí řada otázek, kupř. proč císařovna podrobněji nezávažila návrh českých stavů, aby se nevyplacená supererogata strhávala z quanta militaris, a proč raději místo toho uvalila dlužní daň. Jistě tu lze hledat i stopy nechuti vyvolané českým holdováním králi Bavorovi roku 1741, ovšem i další faktory a procesy. Jejich analytické řešení již však musí zůstat předmětem jiného výstupu.

⁸⁰ A. BEER, *Die Staatsschulden und die Ordnung*, passim; J. NOŽIČKA, *Hospodářský a měnový vývoj našich zemí*, s. 135; Josef SVÁTEK, *Dějiny Čech a Moravy nové doby. Panování císařovny Marie Teresie I*, Praha 1897, s. 296–297.

⁸¹ P. G. M. DICKSON, *Finance and Government II*, s. 29. Se sedmiletou válkou dluh však rychle stoupal a v roce 1763 dosahoval gigantických 285 000 000 zl. Vlnou opatření z let 1763–1766 poklesl v roce 1767 na 256 000 000 zl. (tamtéž, s. 57).

⁸² Ke snížení úrokové míry obšírně A. BEER, *Die Staatsschulden und die Ordnung*, s. 18–32, 124–135; P. G. M. DICKSON, *Finance and Government II*, s. 52–53. Jistý předobraz těchto opatření již ve 40. letech aplikoval prezident ministeriální bankodeputace Rudolf Chotek, srov. F. MENŠI, *Die Finanzen*, s. 737–738.

⁸³ J. PEKAŘ, *České katastry*, s. 316–320.